Σκλάβοι ή κύριοι της Τεχνολογίας: Η επιλογή είναι δική μας (Bert Olivier, Καθηγητής της Φιλοσοφίας της Τεχνολογίας)

Categories : ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Date : 28 Δεκεμβρίου, 2023

Αφού έγραψα τη δημοσίευση για το τι μπορεί να μας διδάξει ο Martin Heidegger για την τεχνολογία, συνειδητοποίησα ότι ορισμένοι αναγνώστες μπορεί να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι τα πάντα σχετικά με την τεχνολογία είναι «κακά» – σε τελική ανάλυση, η αντίληψη του Heidegger φαίνεται να είναι πολύ απαισιόδοξη. Πρέπει να πούμε, ωστόσο, ότι ο Γερμανός στοχαστής δεν υποστήριξε την καταστροφή όλων των τεχνικών συσκευών και την επιστροφή σε έναν προμοντέρνο, αγροτικό τρόπο ζωής.

Η συμβουλή του ήταν να ασκηθεί μια αμφίθυμη προσέγγιση στην τεχνολογία, ένα ταυτόχρονο «Ναι» και «Όχι». Ναι, στο βαθμό που κάποιος πρέπει να αισθάνεται ελεύθερος να χρησιμοποιεί τεχνικές συσκευές που απλοποιούν τη ζωή του. Όχι, στο βαθμό που κάποιος αρνείται την τεχνολογία ως «Πλαισίωση» που σφετερίζεται τη διάταξη και την οργάνωση της ζωής του υποτάσσοντας οτιδήποτε άλλο στον κανόνα της. Με απλά λόγια, **χρησιμοποιήστε με κάθε τρόπο τις τεχνικές συσκευές, αλλά μην επιτρέψετε στην τεχνολογία να σας χρησιμοποιήσει.**

Υπάρχει ένας ακόμα τρόπος να «διορθωθεί» η εντύπωση ότι η τεχνολογία είναι ανεπανόρθωτα «κακή», ο οποίος είναι να στραφούμε σε έναν από τους διαδόχους του Heidegger στη φιλοσοφία της τεχνολογίας (υπάρχουν και άλλοι, αλλά θα χρειαζόταν ένα βιβλίο για να τα τους αναλύσουμε όλους). Σκέφτομαι τον Γάλλο μεταστρουκτουραλιστή στοχαστή Bernard Stiegler, (που πέθανε πρόωρα πριν από όχι και πολύ καιρό) μετά από μια απίστευτα παραγωγική διανοητική-ακαδημαϊκή καριέρα (έγραψε περισσότερα από 30 σημαντικά βιβλία).

Αξίζει να διαβάσετε αυτό το μοιρολόι του Stuart Jeffries, το οποίο παρέχει μια εξαιρετική επισκόπηση της ζωής και των πνευματικών-πολιτικών δραστηριοτήτων

του Stiegler. Αντί να κάνω το ίδιο πράγμα εδώ, θα επικεντρωθώ σε μια συγκεκριμένη πτυχή της σκέψης του Stiegler για την τεχνολογία.

Αρχικά, θα πρέπει να δηλώσω ότι πίστευε πως όλη η τεχνολογία αλλάζει την ανθρώπινη συνείδηση και συμπεριφορά, από την πρώτη τεχνολογία της λίθινης εποχής έως την πιο εξελιγμένη ψηφιακή τεχνολογία της σημερινής εποχής. Η ψηφιακή τεχνολογία, ειδικότερα, υποστήριζε, είχε τη δυνατότητα να κλέβει από τους ανθρώπους την ικανότητά τους να σκέφτονται κριτικά και δημιουργικά, αλλά αυτό θα πρέπει να το δει κανείς σε συνδυασμό με την αντίληψή του για την τεχνολογία ως «pharmakon» (ταυτόχρονα δηλητήριο και θεραπεία – χρήση του αρχαιοελληνικού όρου, όπως τον χρησιμοποιούσε ο Πλάτωνας, που δανείστηκε από τον δάσκαλό του, Jacques Derrida). Τελικά **εξαρτάται από το πώς χρησιμοποιεί κανείς την τεχνολογία**, υποστήριξε (θυμίζοντας τον Heidegger). Δεν χρειάζεται να πέσει κανείς θύμα του «δηλητηριακού» χαρακτήρα της, αλλά αντίθετα μπορεί να αναπτύξει τις «θεραπευτικές» της προοπτικές.

Για παράδειγμα: Ο Stiegler επισημαίνει ότι η συντριπτική πλειονότητα των ανθρώπων στην «υπερκαταναλωτική, εξαρτημένη και εθιστική κοινωνία μας» δεν συνειδητοποιούν ότι τα τεχνολογικά gadget (όπως τα smartphone) που χρησιμοποιούν για να κάνουν πολλές από τις αγορές τους εξυπηρετούν το οικονομικό σύστημα που τους στερεί συστηματικά τις γνώσεις τους («τεχνογνωσία») και την ικανότητά τους να ζήσουν μια δημιουργική ζωή – αυτό που ο Stiegler αποκαλεί «savoir-faire» και «savoir-vivre» (In For a New Critique of Political Economy, 2010 , σελ. 30), αντίστοιχα.

Αυτό έχει μεγάλη ψυχοπολιτική σημασία, όπως έχει υποστηρίξει πειστικά ο Stiegler (2010: σελ. 28-36). Στη διαδικασία αυτή θέτει σε πρώτο πλάνο αυτό που αποκαλεί, ακολουθώντας τον Karl Marx τον 19ο αιώνα, «προλεταριοποίηση» των καταναλωτών σήμερα. Τι εννοεί;

Με τον όρο «προλεταριοποίηση» των εργατών, ο Μαρξ εννοούσε ότι οι μηχανές έκλεβαν την «τεχνογνωσία» τους (savoir-faire) κατά τη διάρκεια της Βιομηχανικής Επανάστασης, και η άποψη του Stiegler είναι ότι σήμερα αυτό έχει μεταφερθεί σε άλλο επίπεδο, δηλαδή εκεί που εκδηλώνεται ως προλεταριοποίηση όλων των ανθρώπων που χρησιμοποιούν τακτικά «έξυπνες» συσκευές. Αυτές απορροφούν τη γνώση και τη μνήμη των χρηστών τους, οι οποίοι βασίζονται όλο και περισσότερο στις «υπομνησιακές» τεχνικές διεργασίες [εννοώντας την τεχνικά εντεινόμενη και ενισχυόμενη μνήμη, όπως σε ένα smartphone. Β.Ο.] που λειτουργούν σε μηχανήματα και συσκευές κάθε είδους.

Σας θυμίζει κάτι αυτό; Πόσοι χρήστες smartphone εξακολουθούν να θυμούνται τον δικό τους αριθμό τηλεφώνου ή τον αριθμό των φίλων τους και πόσοι μαθητές σήμερα

γνωρίζουν από μνήμης (δικής τους) πώς να συλλαβίζουν και να κάνουν νοητικούς υπολογισμούς; Σχετικά λίγοι, θα στοιχημάτιζα. **Η πλειοψηφία έχει παραχωρήσει αυτές τις πνευματικές λειτουργίες στις ηλεκτρονικές συσκευές**. Ο Stiegler αναφέρεται σε αυτό ως μια ευρέως διαδεδομένη διαδικασία «ηλιθιοποίησης».

Οι συσκευές που αναφέρονται παραπάνω από τον Stiegler περιλαμβάνουν φορητούς υπολογιστές, smartphone, ηλεκτρονικά tablet και επιτραπέζιους υπολογιστές, δηλαδή όλα τα πληροφοριακά-επικοινωνιακά μέσα που χρησιμοποιεί κανείς καθημερινά για δουλειά και αναψυχή. Γιατί όμως ισχυρίζεται ότι η χρήση τέτοιων «υπομνησιακών» συσκευών έχει ψυχοπολιτική σημασία;

Σε ένα από τα πιο σημαντικά κριτικά κείμενά του – State of Shock: Stupidity and Knowledge in the 21st Century, 2015, ο Stiegler αναλύει αυτό. Για να είμαστε όσο το δυνατόν πιο σαφείς, **η μεγάλης κλίμακας χρήση αυτών των ψηφιακών οργάνων από τους καταναλωτές** – που ενθαρρύνεται επειδή η χρήση τους αυξάνει την αγοραστική δύναμη του κοινού – **αντικαθιστά συστηματικά την ίδια τους τη σκέψη και τις εφευρετικές ικανότητές τους με προδιαμορφωμένα «πρότυπα» για τη ζωή, εξαναγκάζοντάς τους να προσαρμόζονται διακριτικά σε αυτό που επιτάσσει το μάρκετινγκ.**

Επιπλέον, επισημαίνει, σήμερα αυτό συμβαίνει με τη βοήθεια των κοινωνικών και γνωστικών επιστημών. Η πιο προηγμένη πτυχή αυτού του είδους προλεταριοποίησης είναι το «νευρομάρκετινγκ», το οποίο στοχεύει να δημιουργήσει άμεσο αντίκτυπο στους νευρικούς υποδοχείς των καταναλωτών μέσω των αισθήσεων, και όπως θα ήταν αναμενόμενο, οι εικόνες, που είναι αδιαχώριστες από τη διαφήμιση, είναι κεντρικές σε αυτό το έργο.

Ακόμη και η θεμελιώδης θεωρητική γνώση δεν γλιτώνει, στο βαθμό που είναι «αποσυνδεδεμένη» από τη θεωρητική δραστηριότητα. Αυτά που διδάσκονται σήμερα οι μαθητές, επομένως, στερούνται ολοένα και περισσότερο θεωρίας – πιθανότατα δεν θα καταλάβαιναν πώς ο Νεύτων έφτασε στις (τότε) επαναστατικές του θεωρίες στη μακρομηχανική, πόσο μάλλον τη θεωρία της ειδικής σχετικότητας του Einstein. Αντίθετα, αυτό που διδάσκεται, λέει ο Stiegler, είναι **καθαρά διαδικαστική τεχνολογική γνώση**, ακόμη και στις σχολές των θετικών επιστημών – με άλλα λόγια, πώς να χρησιμοποιήσετε έναν υπολογιστή για να εφαρμόσετε θεωρητική γνώση (ή θεωρήματα) όπου πρέπει να επιλυθούν ορισμένα «προβλήματα».

Η «προλεταριοποίηση» – η απογύμνωση της γνώσης – δεν περιορίζεται επομένως στους εργάτες μηχανών και στους καταναλωτές, αλλά περιλαμβάνει και την πνευματική, επιστημονική εργασία. Αυτό εξυπηρετεί τον ψυχοπολιτικό στόχο. Ο Stiegler υπενθυμίζει την ανατροπή των αιτιών πιθανής κριτικής του ίδιου του νεοφιλελεύθερου συστήματος, με την ενίσχυση του τελευταίου, προφανώς με τον

αποκλεισμό οποιωνδήποτε πειστικών εναλλακτικών λύσεων.

Ένα από τα πιο σημαντικά πεδία μάχης, όπου διεξάγεται ο αγώνας για το μυαλό των ανθρώπων στις σύγχρονες δημοκρατίες, μας προειδοποιεί ο Stiegler, είναι τα πανεπιστήμια, αλλά πιστεύει ότι αυτά τα ιδρύματα δεν είναι επί του παρόντος ικανά να εκπληρώσουν τις πολιτικές τους ευθύνες. Εξάλλου, τα πανεπιστήμια υποτίθεται ότι καθοδηγούν τους φοιτητές στο υψηλότερο επίπεδο μάθησης μέσω της διδασκαλίας που τροφοδοτείται διαρκώς από συνεχή έρευνα, εκ μέρους των μελών ΔΕΠ, σχετικά με τις προηγούμενες και τρέχουσες πολιτιστικές και επιστημονικές εξελίξεις.

Είναι σημαντικό ότι αυτό δεν μπορεί να συμβεί εκτός εάν η διδασκαλία και τα ερευνητικά προγράμματα των πανεπιστημίων περιλαμβάνουν επίμονες **προσπάθειες κατανόησης των επιπτώσεων των προηγμένων τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας στην ανθρώπινη ψυχή** και συγκεκριμένα στη λογική, και να προσαρμόσουν τη διδασκαλία τους ανάλογα.

Προς το παρόν, ωστόσο (ήταν γύρω στο 2012-2015 όταν εμφανίστηκε αυτό το κείμενο του Stiegler, πρώτα στα γαλλικά και μετά στα αγγλικά), τα πανεπιστήμια παγκοσμίως βρίσκονται σε βαθιά «αδιαθεσία» και θα χρειαζόταν μια συντονισμένη προσπάθεια για να ανακτηθεί αυτό που ο Stiegler θεωρεί «ορθολογική κυριαρχία» που αξιοποίησε ο Διαφωτισμός, και η οποία μπορεί ακόμα να θεωρηθεί ως θεμελιώδης αξία για τους ανθρώπους που επιθυμούν να είναι απαλλαγμένοι από την υποταγή σε τεχνικές επιταγές.

Εάν υπάρχει ένας συγκεκριμένος τομέας όπου δίνεται η μάχη για την ορθολογική κυριαρχία στα πανεπιστήμια – και είναι αυτονόητο ότι από το 2020 αυτό έχει επιδεινωθεί για λόγους που ο Stiegler, ο οποίος πέθανε πριν από εκείνη την εποχή, δεν μπορούσε να προβλέψει – είναι αυτό της «προσοχής». Είναι η προσοχή της κυριευμένης από τα smartphone νεολαίας κατά της οποίας τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και άλλοι φορείς, που προωθούν την κουλτούρα των «bits and bytes», της αποσπασματικής επικοινωνίας και των διαφημίσεων που αιχμαλωτίζουν τις αισθήσεις, κήρυξαν πόλεμο στοχεύοντας τα απομεινάρια μιας πνευματικής κουλτούρας που αγωνίζεται να σώσει τη νεολαία από τη «ηλιθιοποίηση». Ο Stiegler αναλύει τι συνεπάγεται αυτό (2015, σελ. 27):

*… πράγματι **ο στόχος αυτής της αιχμαλωσίας της προσοχής είναι να διοχετεύσει την επιθυμία των ατόμων προς τα εμπορεύματα**….*

Αυτές οι κοινωνικές ομάδες και οι θεσμοί τους αποτελούν εμπόδιο όσον αφορά τη διαμόρφωση και την εκπαίδευση της προσοχής. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για εκείνα τα καθήκοντα που δόθηκαν σε αυτή τη λειτουργία από τον Aufklärung [Διαφωτισμός]:

να διαμορφωθεί αυτό το είδος προσοχής με βάση ειδικά τη δυνατότητα για λογική…

Αυτό που έχει στο μυαλό του γίνεται πιο ξεκάθαρο εκεί που γράφει (2015, σελ. 152):

Η προσοχή είναι πάντα και ψυχική και συλλογική: «να είσαι προσεκτικός» σημαίνει και «να εστιάζεις» και «να παρακολουθείς». Ως εκ τούτου, η διαμόρφωση της προσοχής από τα σχολεία συνίσταται επίσης στην εκπαίδευση και την ανύψωση των μαθητών [élèves], με την έννοια του να τους κάνεις πολιτισμένους, δηλαδή να μπορούν ***να λαμβάνουν υπόψιν τους άλλους*** *και να μπορούν να φροντίζουν – τον εαυτό τους και αυτό που είναι μέσα τους, ως για αυτό που δεν είναι ο εαυτός τους και για αυτό που δεν είναι μέσα τους.*

Ζούμε, ωστόσο, σε μια εποχή που είναι πλέον γνωστή, παραδόξως, ως οικονομία της προσοχής – παραδόξως, γιατί αυτή ***είναι επίσης και πάνω από όλα μια εποχή διασκορπισμού και καταστροφής της προσοχής****: είναι η εποχή μιας απο-οικονομίας της προσοχής.*

Για να το διευκρινίσουμε, σκεφτείτε τι συμβαίνει στα παιδιά από τις τάξεις του νηπιαγωγείου μέχρι το δημοτικό και το γυμνάσιο έως τα λύκεια και τελικά τις σχολές στα πανεπιστήμια – το εκπαιδευτικό υλικό παρουσιάζεται σε αυτά από (καταρτισμένους) εκπαιδευτικούς με τέτοιο τρόπο ώστε να «τραβήξει» την προσοχή τους, με στόχο τη διαμόρφωση και ανάπτυξη των λανθανόντων γνωστικών τους ικανοτήτων – που έχουν ήδη αναπτυχθεί με προπαρασκευαστικούς τρόπους από τους γονείς κατά την ανατροφή τους.

Αυτό φτάνει στο υψηλότερο επίπεδο στο πανεπιστήμιο, όπου – από τον πρωτοετή μέχρι τον μεταπτυχιακό φοιτητή, η ικανότητα για συνεχή προσοχή ενισχύεται και βελτιώνεται περαιτέρω από αυτό που ο Stiegler αποκαλεί «υπέρβαση της εξατομίκευσης» (transindividuation). Αυτή είναι η διαδικασία που είναι γνωστή σε όλους όσους έχουν περάσει από τις επίπονες φάσεις της εργασίας για –και πέρα από– ένα διδακτορικό δίπλωμα.

Αυτό σημαίνει ότι, κατά την εξοικείωση κάποιου με τις παραδόσεις της γνώσης που αρχειοθετούνται μέσω της γραφής – και πριν από την ηλεκτρονική αρχειοθέτηση, που είναι διαθέσιμη στις βιβλιοθήκες – καταρχάς ασχολείται με την εξατομίκευση, δηλαδή αλλαγή της ψυχής κάποιου μέσω της γνωστικής μεταμόρφωσής του. Αλλά τελικά γίνεται «υπέρβαση της εξατομίκευσης», όταν ο μαθητής περνά από ένα «εγώ» που μαθαίνει, σε ένα «εμείς» που, πρώτα μέσω της μελέτης, μοιράζεται την αρχειοθετημένη γνώση των κλάδων και στη συνέχεια συμβάλλει στην επέκτασή της.

Επομένως, η άποψη του Stiegler είναι ότι, εάν δεν αποκατασταθούν οι συνθήκες στα πανεπιστήμια, ενόψει της ψηφιακής επίθεσης, για να καταστεί δυνατή και βιώσιμη

για άλλη μια φορά μια τέτοια επίπονη διαδικασία υπέρβασης της εξατομίκευσης, το πνεύμα της φωτισμένης (και διαφωτιστικής) τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί να χαθεί. Είναι σημαντικό ότι στην παραπάνω παραπομπή θα σημειωθεί επίσης ότι, για τον Stiegler, αυτή η διαδικασία συνοδεύεται από τους μαθητές που μαθαίνουν να φροντίζουν τον εαυτό τους καθώς και τους άλλους – δηλαδή να γίνονται πολιτισμένοι.

Εν ολίγοις, ο Stiegler είναι πεπεισμένος ότι η σύγχρονη ανθρωπότητα βρίσκεται αντιμέτωπη με το δύσκολο έργο –αν αναλογιστούμε τι αντιμετωπίζει– να ανακτήσει την κατάσταση του «διαφωτισμού» για την οποία ο δυτικός πολιτισμός πάλεψε τόσο σκληρά για να επιτύχει αρχικά. **Η ικανότητά μας να σκεφτόμαστε πρέπει να οπλιστεί εκ νέου, δεδομένου ότι τα σύγχρονα μέσα ενημέρωσης, σε συνδυασμό με τη χρήση όσων αποκαλεί «μνημοτεχνικές» συσκευές όπως τα smartphones, έχουν εμπλακεί σε μια επίμονη προσπάθεια να υπονομεύσουν αυτή τη ξεχωριστή ικανότητα.**

Η πλήρης γνώση και κατανόηση των ατομικών και συλλογικών ψυχικών συνεπειών της χρήσης των παρόντων ψηφιακών τεχνολογιών είναι δυνατή μόνο με την (επανα)ενεργοποίηση των κριτικών-αναστοχαστικών ικανοτήτων μας για την ανάκτηση της ορθολογικής μας κυριαρχίας. Και αυτό δεν σημαίνει την αποφυγή των τεχνικών συσκευών. Αντίθετα, απαιτεί τη χρήση της τεχνολογίας για αυτό που ο Stiegler χαρακτηρίζει ως «κριτική εντατικοποίηση». Τι σημαίνει αυτή η μάλλον αινιγματική φράση;

Ο Stiegler δεν είναι τεχνοφοβικός, όπως μπορεί εύκολα να μετρηθεί από τα βιβλία του και τις διάφορες ομάδες (όπως η Ars Industrialis) που ίδρυσε για να κατευθύνει την τεχνολογία σε διαφορετική κατεύθυνση, μακριά από το είδος της ηγεμονικής ψηφιακής τεχνολογίας που αποθαρρύνει τους ανθρώπους να σκεφτούν, μέσω αυτού που ονόμασε «ψυχοδύναμη» και τους ενθαρρύνει αντ’ αυτού να βασίζονται σε τεχνικές συσκευές. Ως εκ τούτου, η «κριτική εντατικοποίηση» σημαίνει απλώς ενασχόληση με την τεχνολογία ως μέσο ενίσχυσης και προώθησης της κριτικής σκέψης και δράσης.

Αυτό που κάνω τώρα – χρησιμοποιώντας έναν φορητό υπολογιστή για να γράψω αυτό το δοκίμιο, χρησιμοποιώντας κατά διαστήματα διάφορους υπερσυνδέσμους για να αναζητήσω κάτι στο Διαδίκτυο και στη συνέχεια την τεχνική διαδικασία για να ενσωματώσω τον σχετικό σύνδεσμο στο κείμενό μου – ισοδυναμεί ακριβώς με μια τέτοια «κριτική εντατικοποίηση. Με άλλα λόγια, **δεν επιτρέπει κανείς στην ψηφιακή τεχνολογία να βλάψει την κριτική, στοχαστική του σκέψη. Αντίθετα, τη χρησιμοποιεί για να πετύχει τους δικούς του κριτικούς στόχους.**

Οι φορείς που προωθούν την ηγεμονία της ψηφιακής τεχνολογίας – που είναι και αυτό που καθιστά δυνατή την τεχνητή νοημοσύνη σήμερα – δεν θα ήθελαν τίποτα καλύτερο από το να εξουδετερώσουν την ικανότητά σας να σκέφτεστε ανεξάρτητα. Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο σήμερα από όταν ο Stiegler έγραφε αυτά τα κείμενα. Μόνο αν κατάφερναν να το κάνουν αυτό σε ευρεία κλίμακα, οι επίδοξοι δικτάτορες μπορεί να πετύχαιναν στην ειδεχθή εκστρατεία τους, **να μετατρέψουν την ανθρωπότητα σε μια μη σκεπτόμενη μάζα ηλιθίων.** Όμως **χρησιμοποιώντας αυτήν την τεχνολογία ούτως ή άλλως, για τους δικούς σας κριτικούς σκοπούς** –δηλαδή για «κριτική εντατικοποίηση»– **θα εκτονώνατε τις προσπάθειές τους να υπονομεύσουν την ανθρώπινη νοημοσύνη**. Ευτυχώς, υπάρχουν ενδείξεις ότι ακόμα πολλοί άνθρωποι στον κόσμο είναι ικανοί να το κάνουν αυτό.

(Πηγή: enromiosini.gr*,* brownstone*)*